

1.

Η άνοδος και η πτώση του Κόμματος Μπάαθ

ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΜΠΑΑΘ κυριαρχεί στην πολιτική σκηνή της Συρίας από το 1963, όταν ένα αναίμακτο πραξικόπημα έφερε στην εξουσία αξιωματικούς του στρατού, πιστούς στο κόμμα. Με την ανάληψη της εξουσίας από τους Μπααθιστές τη δεκαετία του 1960, εγκαινιάστηκε μια περίοδος σχετικής πολιτικής ηρεμίας στη Συρία, ύστερα από δεκαετίες αστάθειας που είχαν συνοδεύσει την ανεξαρτησία της χώρας από τη Γαλλία το 1946. Οι κοινωνικοί και πολιτικοί μετασχηματισμοί στη Συρία που κατέστησαν δυνατή την άνοδο του Κόμματος Μπάαθ στην εξουσία, έχουν τις ρίζες τους στις αντιφάσεις και τις συνέπειες της μετάβασης της χώρας από την οθωμανική διακυβέρνηση στη γαλλική Εντολή και, στη συνέχεια, στην περίοδο της ανεξαρτησίας. Αυτές οι τρεις συγκλονιστικές πολιτικές μεταβάσεις επηρέασαν σε βάθος τη διαμόρφωση της συριακής πολιτικής, κοινωνίας, οικονομίας και του συριακού κράτους. Οι ιδεολογικές και πολιτικές συνθήκες κάτω από τις οποίες ανήλθε στην εξουσία το Κόμμα Μπάαθ πρέπει να κατανοηθούν εντός του πλαισίου των μεγάλων αυτών αλλαγών στην πολιτική εξουσία και την ξένη επικυριαρχία.

Η διαμόρφωση της σύγχρονης Συρίας ξεκίνησε κατά την τελευταία οθωμανική περίοδο, όταν μια σειρά από μεταρρυθμίσεις δημιουργήσαν και ενδυνάμωσαν μια τάξη γαιοκτημόνων-εμπόρων που αποτέλεσε την πολιτική ελίτ της συριακής κοινωνίας στα τέλη του

19ου αιώνα. Η περίοδος της γαλλικής Εντολής ήταν μια περίοδος σχετικής συνέχειας στην κοινωνική σύνθεση της συριακής πολιτικής ελίτ, καθώς οι δυνάμεις της Εντολής αποδείχθηκαν απρόθυμες και ανίκανες να προωθήσουν μεταρρυθμίσεις ανακατανομής της πολιτικής ισχύος. Επομένως, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι μετά την κατάρρευση της γαλλικής Εντολής, οι ίδιες αυτές τάξεις γαιοκτημόνων-εμπόρων εξακολούθησαν να κυβερνούν τη Συρία και να κυριαρχούν στην πολιτική και κοινοβουλευτική ζωή.

Εντούτοις, κάποιες άλλες ισχυρές κοινωνικές δυνάμεις αμφισβητούσαν όλο και περισσότερο την κυριαρχία των ευγενών. Εργάτες, αγρότες και άνθρωποι από άλλες κοινωνικές ομάδες που ήταν ουσιαστικά αποκλεισμένοι από την πολιτική και τη λήψη αποφάσεων, άρχισαν να αποτελούν απειλή για την τάξη των ευγενών. Τέτοιες εντάσεις ανάμεσα στις άρχουσες τάξεις και τις κοινωνικές δυνάμεις που βρίσκονταν στο περιθώριο της πολιτικής ζωής προκάλεσαν τεράστια αστάθεια στις δεκαετίες μετά την ανεξαρτησία. Πράγματι, η αστάθεια της περιόδου της ανεξαρτησίας η οποία προηγήθηκε του πραξικοπήματος των Μπααθιστών ήταν, κατά κύριο λόγο, αποτέλεσμα τριών παράλληλων διαδικασιών με σημαντικές συνέπειες για την κοινωνία: πρώτον, ο απότομος κοινωνικός μετασχηματισμός που επέφερε η ενσωμάτωση στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα· δεύτερον, η εξάπλωση της κρατικής δυναμικής και η διείσδυση του κράτους στην κοινωνία· και, τέλος, η διάχυτη κοινωνική δυσαρέσκεια και, μοιραία, η κινητικότητα που θα έθετε υπό αμφισβήτηση και τελικά θα κατέστρεφε την υπάρχουσα πολιτική ιεραρχία. Στον απόηχο της αστάθειας, μετά την ανεξαρτησία, αναδύθηκε το Κόμμα Μπάαθ. Από το 1963 έως το 1970 το κόμμα ακολούθησε μια ριζοσπαστική πολιτική ατζέντα που αντανακλούσε την αφοσίωση της ηγεσίας του σε έναν ολοκληρωτικό κοινωνικό μετασχηματισμό. Το 1970, μια «διορθωτική επανάσταση» με επικεφαλής τον Χαφέζ αλ-Άσαντ θα μετρίαζε κάποιες από τις θέσεις του κόμματος και θα εγκαινίαζε μια διαδικασία ανοικοδόμησης του κράτους.

Έχοντας καταλάβει την εξουσία το 1963, το Κόμμα Μπάαθ εδραίωσε την κυριαρχία του και ήταν αποτελεσματικό στην καταστολή και την αναχαίτηση των όποιων σοβαρών πολιτικών προ-

κλήσεων από εσωτερικούς παράγοντες (όπως η Μουσουλμανική Αδελφότητα) και εξωτερικές συγκρούσεις, όπως οι πόλεμοι μεταξύ Ιράκ και Λιβάνου. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της πολιτικής ζωής στη Συρία από την εποχή των Οθωμανών, είναι η διαφοροποιημένη ενσωμάτωση των κοινωνικών δυνάμεων της Συρίας στην πολιτική εξουσία και η συχνή αποσταθεροποίηση και οι επαναστατικές συνέπειες της πολιτικής περιφερειοποίησης. Το Κόμμα Μπάαθ κατόρθωσε να ξεκινήσει έναν μεγάλο κοινωνικό μετασχηματισμό στη Συρία και να εκριζώσει την κυριαρχία των ευγενών. Αυτός ο μετασχηματισμός στηρίχθηκε στην απόπειρα ανατροπής της κυριαρχίας των ευγενών και της ενσωμάτωσης των δυσारेστημένων τάξεων (χωρικοί, μειονότητες, αγροτικές κοινότητες, μικροαστοί) σε μια νέα πολιτική τάξη. Το τίμημα αυτής της μετεξέλιξης όμως ήταν μεγάλο και εις βάρος του πολιτικού εκδημοκρατισμού. Κατά την περίοδο της διακυβέρνησης Άσαντ, έχουμε την εμφάνιση ενός κράτους με κληρονομική διαδοχή στην εξουσία, η σταθερότητα του οποίου περιστρέφεται γύρω από τους βασιικούς πυλώνες αυταρχικού ελέγχου: μηχανισμοί ασφαλείας, στρατός, το Κόμμα Μπάαθ, συντεχνιακές ομάδες και δημόσιος τομέας.

Οι πυλώνες της αυταρχικής διακυβέρνησης στη Συρία παρείχαν τους θεσμούς που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε πολιτική κινητικότητα των δυσारेστημένων τάξεων και σε ενίσχυση της πίστης στο κόμμα. Έως τη δεκαετία του 1980, όμως, ο αυταρχισμός των Μπααθιστών είχε ήδη αρχίσει να ατονεί. Η σύγκρουση ανάμεσα στο κόμμα και τη Μουσουλμανική Αδελφότητα στο τέλος της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980, απείλησε σοβαρά την κυριαρχία του Μπααθισμού και η οικονομική κρίση στα μέσα της δεκαετίας του 1980 αποκάλυψε την ασθενή δημοσιονομική και θεσμική βάση του συριακού αναπτυξιακού μοντέλου. Έκτοτε, δημιουργήθηκε μια σταδιακή φιλελευθεροποίηση που αποτέλεσε το μέσον για μια αργή επανένταξη των εμπορικών και αστικών συμφερόντων στον κυβερνητικό συνασπισμό ως τρόπο τόνωσης της ανάπτυξης. Το 2000, ο Χαφέζ αλ-Άσαντ είχε πεθάνει, έχοντας κληροδοτήσει την εξουσία στον γιο του, Μπασάρ αλ-Άσαντ.

Αρχικά, ο νέος ηγέτης της Συρίας θεωρήθηκε μεταρρυθμιστής, ικανός να οδηγήσει τη χώρα προς ένα πιο δημοκρατικό σύστημα. Κατά τη δεκαετία του 2000, ο Άσαντ θέσπισε μέτρα συρρίκνωσης των πολιτικών δικαιωμάτων και ενίσχυσης της κρατικής εξουσίας τα οποία συνέπιπταν με μέτρα οικονομικής φιλελευθεροποίησης. Η δεκαετία που προηγήθηκε της εξέγερσης ήταν μια περίοδος έντονων και ουσιαστικών αλλαγών στον οικονομικό τομέα στη Συρία όπου οι πιέσεις της δημογραφικής ανάπτυξης, η υποχώρηση των κρατιστών, η οικονομική αποτελμάτωση και μια στροφή προς τη λογική της αγοράς, προκάλεσαν κοινωνικοοικονομική δυσαρέσκεια για το καθεστώς που δεν έβρισκε καμία νομιμοποιητική διέξοδο. Τη δεκαετία του 2000, ο χώρος για την ενσωμάτωση των κοινωνικών δυνάμεων στο πολιτικό σύστημα είχε συρρικνωθεί, όπως και η κοινωνική βάση στην οποία στηριζόταν το καθεστώς από τη δεκαετία του 1970. Εργάτες, αγροτικές κοινότητες, ιδιοκτήτες μικρομεσαίων επιχειρήσεων και η μεσαία τάξη που συρρικνωνόταν όλο και περισσότερο, δεν είχαν πλέον από πού να αντλήσουν τα υλικά πλεονεκτήματα του κράτους. Ακόμα μια φορά, στη Συρία, η περιθωριοποίηση των κοινωνικών δυνάμεων θα οδηγούσε σε δραματικές πολιτικές συνέπειες.

Από την οθωμανική πολιτική στην πολιτική της Εντολής

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία σημειώθηκαν μεγάλες αλλαγές τον 19ο αιώνα. Στην περίοδο των μεταρρυθμίσεων, που έμειναν γνωστές ως *Τανζιμάτ* (1839-1876), επιχειρήθηκε η ολοκληρωτική αναδιοργάνωση του κράτους και της σχέσης μεταξύ του Σουλτάνου και των υπηκόων του. Μια σειρά από στρατιωτικές ήττες και εθνικιστικά κινήματα, που άνοιξαν τον δρόμο προς την ανεξαρτησία για πολλές ευρωπαϊκές επαρχίες, οδήγησαν στην εδαφική συρρίκνωση της Αυτοκρατορίας. Το κράτος αντέδρασε προβαίνοντας σε μεταρρυθμίσεις προκειμένου να αποτρέψει την εσωτερική κατάρρευση και να αντιμετωπίσει τις εξωτερικές πιέσεις που συνδέονταν με την ευρωπαϊκή επέκταση και την αυξανόμενη εν-

σωμάτωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία. Αυτές οι μεγάλοι εύρους μεταρρυθμίσεις επηρέασαν σε βάθος τις κοινωνικές και πολιτικές ταυτότητες της Αυτοκρατορίας, πρωτίστως μέσω του αναπροσανατολισμού της σχέσης κράτους και σουλτάνου και οδήγησαν στην υιοθέτηση μιας νέας πολιτικής συνείδησης καθώς και σε μια σειρά από μεταρρυθμίσεις που επιτάχυναν τις καπιταλιστικές σχέσεις σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η απόπειρα εξάλειψης των διακρίσεων μεταξύ Μουσουλμάνων και μη Μουσουλμάνων και της μετατροπής των υπηκόων σε πολίτες που θα είχαν συμφέροντα στην άμυνα και τη συνέχιση της Αυτοκρατορίας θα αλλοίωνε ριζικά τις σχέσεις ανάμεσα στους πολιτικούς και τον απλό κόσμο.

Εντούτοις, οι μεταρρυθμίσεις θα είχαν δύο αποτελέσματα που θα διαμόρφωναν την πολιτική ζωή στη Συρία για πολλά χρόνια. Το πρώτο ήταν η συγκέντρωση της εξουσίας στο επεκτεινόμενο οθωμανικό κράτος και ο ισχυρότερος, διεισδυτικός ρόλος του κράτους στις υποθέσεις των επαρχιών. Τέτοια συγκεντρωτικά μέτρα αποτέλεσαν ταυτόχρονα απειλή αλλά και ευκαιρία για τους τοπικούς ηγέτες των επαρχιών που ήταν συνηθισμένοι σε μια σχετική αυτονομία και αποστασιοποίηση από το κεντρικό οθωμανικό κράτος, πολιτική και γεωγραφική. Το δεύτερο αποτέλεσμα ήταν η καθιέρωση της ιδιοκτησίας και της κατοχής της γης. Μακροπρόθεσμα, η γαιοκτησία θα δημιουργούσε την οικονομική βάση για την άνοδο μιας νέας κοινωνικής τάξης που θα αποκτούσε μεγαλύτερη πολιτική ισχύ στις επόμενες δεκαετίες και που θα ετοιμαζόταν να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο μετά την κατάρρευση της Αυτοκρατορίας.

Ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα, οι συριακές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βρίσκονταν στη διαδικασία ενσωμάτωσης στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Μια τέτοια ενσωμάτωση σήμαινε αύξηση της ευρωπαϊκής διείσδυσης στις επαρχίες και της οικονομικής πίεσης προς τους παραδοσιακούς κλάδους. Αυτού του είδους οι πιέσεις ενθάρρυναν την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα, ειδικότερα με στόχο τις εξαγωγές στις ευρωπαϊκές αγορές. Η μεγάλη σημασία του αγροτικού τομέα στα οικονομικά της Αυτοκρατορίας αποδείχθηκε με την καθιέρωση του

Κώδικα Εγγείου Ιδιοκτησίας του 1858, μια πολιτική που είχε στόχο να ενθαρρύνει τους χωρικούς να καταχωρίσουν σε μητρώα τη γη που αποτελούσε κρατική ιδιοκτησία έτσι ώστε να μην μπορούν οι μεσάζοντες να ελέγχουν την παραγωγικότητα των γαιών (Khoury, 1983: 27). Στην πραγματικότητα, συνέβη το αντίθετο. Οι χωρικοί φοβήθηκαν τόσο πολύ την καταπάτηση των γαιών τους, με αποτέλεσμα να εγγράφουν τις εκτάσεις στα ονόματα αστών χρηματοδοτών ή ισχυρών τοπαρχών, προκαλώντας έτσι το αντίθετο αποτέλεσμα. Ακόμη και αυτοί οι χωρικοί που επιχείρησαν να καταχωρίσουν τη γη τους στα μητρώα, βρήκαν το κόστος απαγορευτικό, με αποτέλεσμα η γη τους να οδηγηθεί στον πλειστηριασμό, όπου οι πλούσιοι της περιοχής μπορούσαν να την αγοράσουν με ευκολία. Επειδή οι χωρικοί δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στο κόστος της καταχώρησης ή της αγροτικής παραγωγής, μετατράπηκαν σε κολίγες και εργάτες στα χωράφια που ήλεγχαν μέχρι τότε. Το αποτέλεσμα του Κώδικα Εγγείου Ιδιοκτησίας, λοιπόν, ήταν η σταδιακή συγκέντρωση γης στην ιδιοκτησία αστικών οικογενειών που είχαν πιο ασφαλή δικαιώματα ιδιοκτησίας και που μπορούσαν επίσημα να ασχοληθούν με το εμπόριο και τις συναλλαγές.

Ενώ μειωνόταν η αγροτική μικροϊδιοκτησία, αυξανόταν η συγκέντρωση της γαιοκτησίας και ύστερα από μια σειρά πολιτικών μεταρρυθμίσεων, αυξήθηκε και η πολιτική δύναμη των γαιοκτημόνων. Στις επόμενες δεκαετίες, η ταξική σύγκρουση έγινε πιο έκδηλη στις επαρχίες, κυρίως σε πλούσιες αγροτικές περιοχές της Συρίας όπως η περιοχή Χαουράν, όπου εντάθηκε η σύγκρουση μεταξύ χωρικών και γαιοκτημόνων. Το 1864, η Αυτοκρατορία θέσπισε τον Νόμο των Βιλαετιών, ο οποίος καθιέρωσε νέες διοικητικές επιτροπές που θα ενσωμάτωναν τους πλούσιους στο πολιτικό σύστημα. Ο P. S. Khoury (1983) υποστήριξε ότι η εισαγωγή της ατομικής ιδιοκτησίας, η επέκταση του οθωμανικού κράτους και οι νέες διοικητικές επιτροπές έθεσαν τη βάση για τη δημιουργία μιας νέας μορφής πολιτικής ηγεσίας στη Συρία, που ήταν συνδεδεμένη με την ιδιοκτησία γης. Η επιλογή των ηγετών θα γινόταν από δύο ομάδες: πρώτον, από λόγιους γαιοκτήμονες, θρησκευόμενες οικογένειες που ήλεγχαν θρησκευτικές θέσεις στη Συ-

ρία και, δεύτερον, από αξιωματούχους γαιοκτημόνες που ασκούσαν έλεγχο στις καίριες πολιτικές και διοικητικές θέσεις στην επεκτεινόμενη οθωμανική γραφειοκρατία. Η εμφάνιση της τάξης των γαιοκτημόνων θα εδραίωνε την ταξική διάρθρωση στις διοικητικές περιφέρειες της Συρίας και θα οριοθετούσε τους διαχωρισμούς και τη σύγκρουση μεταξύ γαιοκτημόνων και χωρικών.

Οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ δεν μπόρεσαν τελικά να αποτρέψουν την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και έως το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Κοινωνία των Εθνών παραχώρησε στις νικήτριες ευρωπαϊκές δυνάμεις τις Εντολές για τον έλεγχο των πρώην οθωμανικών εδαφών, με στόχο να βοηθήσουν τα νέα κράτη στην αυτοδιοίκησή τους. Οι Εντολές αποτέλεσαν μια ξεχωριστή μορφή επικυριαρχίας που δημιουργήθηκε από την Κοινωνία των Εθνών και οδήγησε στην ίδρυση των κρατών του Λιβάνου, της Συρίας, της Ιορδανίας, του Ιράκ και της Παλαιστίνης. Οι Γάλλοι, έχοντας λάβει την Εντολή για τη Συρία και τον Λίβανο (στην Αγγλία είχε δοθεί Εντολή για τις υπόλοιπες χώρες), ενίσχυσαν, αντί να περιορίσουν, την ελίτ των γαιοκτημόνων. Συγκεκριμένα, οι γαλλικές αρχές επιτάχυναν την ατομική μεγαλογαιοκτησία μοιράζοντας στην ελίτ και σε αρχηγούς φυλών τα άλλοτε κοινοτικά εδάφη, με αντάλλαγμα την πολιτική υποταγή και αφοσίωση στο γαλλικό έργο. Εκτός από την αύξηση της κτηματικής περιουσίας και του πλούτου της υφιστάμενης ελίτ, οι Γάλλοι διέδρυναν τους θεσμούς της πολιτικής αντιπροσώπευσης, περιλαμβάνοντας ένα Κοινοβούλιο, όπου στη διάρκεια της περιόδου της Εντολής, κυριαρχούσαν τα ιδιοκτησιακά συμφέροντα. Το Κοινοβούλιο, ως ο κύριος χώρος πολιτικών διαβουλεύσεων και λήψης αποφάσεων, έγινε ένας χώρος διαπραγματεύσεων μεταξύ μελών της ελίτ όπου σχεδόν αποκλειστικά εκπροσωπούνταν τα ιδιοκτησιακά συμφέροντα. Έτσι, ο πολιτικός και οικονομικός έλεγχος της ελίτ των γαιοκτημόνων ουδέποτε απειλήθηκε σοβαρά κατά τη διάρκεια της περιόδου της Εντολής. Η εξουσία τους άρχισε να αμφισβητείται στην περίοδο μετά την ανεξαρτησία, με την εμφάνιση ενός νέου πολιτικού συνασπισμού.

Η γαλλική επικυριαρχία και η Ανεξαρτησία

Έως την ανάληψη της Εντολής από τους Γάλλους για τη μετα-οθωμανική Συρία το 1922-1923, μετά την εκθρόνιση του Σύρου βασιλιά Φεϊζάλ το 1920, είχε αρχίσει να αποκρυσταλλώνεται η κοινωνική δομή της χώρας. Η περίοδος που προηγήθηκε της εκθρόνισης του βασιλιά Φεϊζάλ ήταν μια εποχή πολιτικής των μαζών και λαϊκών κινητοποιήσεων (Gelvin, 1999), όπου νέες ιδέες περί πολιτικής και εθνικής ταυτότητας διαπερνούσαν το κοινωνικό και πολιτικό τοπίο. Στην περίοδο μετά την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έκαναν την εμφάνισή τους λαϊκές επιτροπές που αποτύπωναν το κοινωνικό ψηφιδωτό της Συρίας και εξέφραζαν το ιδανικό μιας εθνικής κοινότητας, η οποία ήταν μια έννοια άγνωστη μέχρι και τη δύση της οθωμανικής περιόδου (Gelvin, 1999). Καθώς η ιδέα του εθνικισμού εξαπλωνόταν σε ολόκληρη τη χώρα (κυρίως στις αστικές περιοχές), η κοινωνική διαστρωμάτωση διαμορφώθηκε γύρω από την αγροτική παραγωγή και τις ανταλλαγές, που κρατούσαν τα ηνία της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας.

Εξαιτίας της ενεργού αποθάρρυνσης της εκβιομηχάνισης από τη γαλλική διακυβέρνηση, η ταξική διάρθρωση της συριακής κοινωνίας εκείνη την εποχή περιστρεφόταν γύρω από τη γαιοκτησία, το εμπόριο και την ανταλλαγή αγροτικών προϊόντων (Hinnebusch, 1990: 39-40). Στην κορυφή βρισκόνταν οι μεγάλοι γαιοκτήμονες, περίπου 3.000 ισχυρές οικογένειες, που εκπροσωπούσαν λιγότερο από το 1% του συνολικού πληθυσμού, αλλά κατείχαν πάνω από το μισό του συνόλου των ιδιόκτητων εκτάσεων της χώρας (Hinnebusch, 1990: 39). Οι οικογένειες των γαιοκτημόνων υπερίσχυαν επίσης σε όλες τις σημαντικές πολιτικές, επαγγελματικές και γραφειοκρατικές θέσεις. Αμέσως κάτω από τους γαιοκτήμονες ήταν οι έμποροι που ήλεγχαν το εμπόριο. Οι αγροτικές συναλλαγές αποτέλεσαν τη βάση για την εμφάνιση μιας νέας κοινωνικής τάξης εμπόρων που διευκόλυνε την ένταξη της Συρίας στον παγκόσμιο καπιταλισμό.

Οι έμποροι που είχαν απομακρυνθεί από τους γαιοκτήμονες και την αγροτική παραγωγή και είχαν συγκεντρωθεί εντός και

γύρω από τις αστικές περιοχές αποτέλεσαν το μεσαίο στρώμα της κοινωνίας. Οι έμποροι αυτοί κράτησαν στην ιδιοκτησία τους κάποιες εκτάσεις καθώς και ορισμένες επαγγελματικές και γραφειοκρατικές θέσεις, μιμούμενοι τους γαιοκτήμονες και τους μεγαλεμπόρους. Ως εκ τούτου, δεν ανέπτυξαν κοινωνικά συμφέροντα που θα μπορούσαν να απειλήσουν την κοινωνική δομή που βασιζόταν στους ευγενείς γαιοκτήμονες. Τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα της αστικής κοινωνίας στη Συρία αποτελούνταν από μικροαστούς, βιοτέχνες και εργάτες που ανήκαν στο οικονομικό περιθώριο των προνομίων της αγροτικής παραγωγής. Τέλος, οι αγροτικές περιοχές της χώρας ελέγχονταν από μία πολύ μικρή ομάδα προυχόντων που είτε είχαν πλουτίσει, ως έναν βαθμό, από εμπορικές δραστηριότητες είτε προέρχονταν από τους *zu'ama* (τους τοπικούς πολιτικούς αρχηγούς). Μακράν, η συντριπτική πλειονότητα των Σύρων αγροτών ήταν είτε κολίγες (περίπου 30% του συνολικού πληθυσμού) είτε ακτήμονες χωρικοί (κοντά στο 60%) (Hinnebusch, 1990: 40) που έβγαζαν τα προς το ζην καλλιεργώντας την ξένη γη.

Η κοινωνική διαστρωμάτωση της Συρίας και η πολιτική της ελίτ που τη συντηρούσε θα παρέμενε οικονομικά και πολιτικά εξαρτημένη από την αγροτική παραγωγή και τον έλεγχο των εκτάσεων από την ελίτ. Εντούτοις, η σχετική διάρκεια της σύνθεσης της ελίτ από την οθωμανική περίοδο έως την περίοδο της Εντολής δεν μπορούσε να παραμείνει σταθερή εν μέσω πιο σημαντικών πολιτικών και οικονομικών αλλαγών που επέβαλαν οι αρχές της Εντολής. Η διόγκωση της κρατικής γραφειοκρατίας είχε δημιουργήσει μια εντελώς νέα μεσαία τάξη αστών επαγγελματιών, κυρίως δυτικοευρωπαϊκής μόρφωσης. Η αυξανόμενη διείσδυση του κράτους σε όλες τις πλευρές της ζωής στη Συρία και, ειδικότερα, η αύξηση του ελέγχου των αγροτικών υποθέσεων από το αστικό κέντρο πολιτικής, θα οδηγούσε σε περαιτέρω διαχωρισμό μεταξύ αστικής και αγροτικής Συρίας και θα εξέτρεφε την εχθρότητα και αγανάκτηση των αγροτικών κοινοτήτων προς τον αστικό κόσμο και τις κρατικές καταπατήσεις των δικαιωμάτων τους. Η μεγαλύτερη ίσως αλλαγή στη διάρκεια της γαλλικής επικυριαρχίας ήταν η εισαγωγή επίσημων θεσμικών οργάνων πολιτικής διαβούλευσης που θα παρείχαν το πλαίσιο για την εδραίωση μιας νέας μορ-

φής ταξικής συνοχής μεταξύ των σημαντικών γαιοκτημόνων. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η συγκέντρωση της οικονομικής εξουσίας στα χέρια των γαιοκτημόνων και των εμπόρων καθρεφτιζόταν στο νέο Κοινοβούλιο της Συρίας. Παρά την εμφάνιση πολιτικών κομμάτων, τα τελευταία αντιπροσώπευαν εξολοκλήρου τα γαιοκτητικά-εδαφικά συμφέροντα και δεν ενέταξαν σοβαρά τα συμφέροντα των αγροτών ή των χωρικών στο πολιτικό σύστημα.

Αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας από τις αρχές της Εντολής στα μέσα της δεκαετίας του 1920, υπήρξαν σημάδια αντίστασης στη γαλλική επικυριαρχία τόσο από την αστική ελίτ όσο και από τον κόσμο της υπαίθρου. Αφενός, η ελίτ θεώρησε ότι τα γαλλικά συμφέροντα προσέκρουαν στον εθνικισμό τους και ότι οι γαλλικές αρχές ελάχιστα ενδιαφέρονταν να βοηθήσουν στη δημιουργία μιας αυτοδιοικούμενης Συρίας. Παρότι η ελίτ είχε επωφεληθεί σημαντικά από την απροθυμία των Γάλλων να διαταράξουν την κοινωνική δομή και την ισορροπία που είχε επιτευχθεί από τους Οθωμανούς, υπήρχε μια αμφίδρομη διχογνωμία μεταξύ των γαλλικών αρχών και της εγχώριας ελίτ. Τέτοιου τύπου εντάσεις θα κατέληγαν στην καθιέρωση διαφόρων θεσμών πολιτικής εκπροσώπησης που παρείχε στην ελίτ κάποιο βαθμό αυτονομίας από τους Γάλλους επικυρίαρχους. Αφετέρου, οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών δυσφορούσαν όλο και περισσότερο λόγω των κοινωνικοοικονομικών τους δεινών αλλά και των γαλλικών παρεμβάσεων στα ζητήματα της χώρας. Τέτοιες διαμαρτυρίες ήταν ταυτόχρονα αλληλοσυμπληρωματικές και αντικρουόμενες και, ως εκ τούτου, δεν παρείχαν βάση για μια διαταξική κινητοποίηση εναντίον των Γάλλων. Ούτε έθεσαν τη βάση για μια οριζόντια διασύνδεση μεταξύ των χαμηλών κοινωνικών τάξεων και την ανάπτυξη ταξικής συνείδησης που θα μπορούσε να κινητοποιήσει τον αγροτικό πληθυσμό. Οι πολυεπίπεδες ταυτότητες της Συρίας —φυλές, αιρέσεις, γεωγραφία— εμπόδισαν μια τέτοια εξέλιξη. Η πελατειακή πολιτική και η εξάρτηση πολλών χωρικών από την ελίτ των γαιοκτημόνων, αποσκοπώντας σε κοινωνικά και οικονομικά οφέλη, διασφάλισε περαιτέρω ότι δεν επρόκειτο να υπάρξει τέτοια κινητοποίηση και ότι οι κάτοικοι της υπαίθρου θα παρέμεναν υποτελείς ενός συστήματος στο οποίο θα κυριαρχούσε η ελίτ.

Έως το 1925, λίγα μόνο χρόνια μετά την εφαρμογή της Εντολής, έγινε μια Μεγάλη Εξέγερση που διήρκεσε έως το 1927. Αυτή η πολυθρησκευτική, διαταξική εξέγερση ξέσπασε στη Συρία και στον Λίβανο και ήταν σε μεγάλο βαθμό ασυντόνιστη και αποκεντρωμένη, αλλά είχε κοινό στόχο την ανατροπή της γαλλικής επικυριαρχίας. Χωρικοί, αυτόχθονες, αρχηγοί της υπαίθρου, εθνικιστές και η ελίτ είχαν όλοι παράπονα από τους Γάλλους μετά την εκθρόνιση του βασιλιά Φεϊζάλ το 1920. Έως το 1925, το ένοπλο κάλεσμα που απηύθυνε ένας Σύρος Δρούζος ηγέτης, ο Σουλτάν αλ-Ατράς, οδήγησε σε μάχες κατά των γαλλικών δυνάμεων. Στις πρώτες εβδομάδες της εξέγερσης, οι συριακές δυνάμεις ήταν νικηφόρες και ο αλ-Ατράς συμμαχούσε με τους εθνικιστές — γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία μιας Εθνικής Προσωρινής Κυβέρνησης. Οι ενισχύσεις όμως από τη Γαλλία ανάγκασαν τελικά τους Σύρους να υποχωρήσουν και, έως το 1927, η εξέγερση κατεστάλει μαζί με το πείραμα της μεταβατικής κυβέρνησης. Η ανταρσία είχε αλλάξει τη στάση των Γάλλων έναντι της Συρίας και είχε ενθαρρύνει τις αρχές να αναμορφώσουν το πολιτικό σύστημα και να αρχίσουν να ανταποκρίνονται στα αιτήματα των εθνικιστών.

Ακολούθησε μια σειρά μέτρων που στόχευαν σε αυτό ακριβώς, αλλά που δεν ικανοποιούσαν τα εθνικιστικά συμφέροντα. Στις αρχές του 1936, οι ηγέτες της Εθνικής Συμμαχίας είχαν αρχίσει να αποδοκιμάζουν δημόσια τις γαλλικές αρχές, οι οποίες αντέδρασαν με το κλείσιμο των γραφείων της Συμμαχίας και τη σύλληψη δύο εξεχόντων ηγετών του. Η Συμμαχία απάντησε καλώντας σε εθνική απεργία η οποία ξεκίνησε στις 20 Ιανουαρίου και οδήγησε σε παύσεις εργασίας και φοιτητικές διαδηλώσεις σ' όλες τις μεγάλες πόλεις και κωμοπόλεις σε ολόκληρη τη χώρα. Οι απεργίες παρέλυσαν τη χώρα. Αρχικά, οι γαλλικές αρχές αντέδρασαν βίαια ενάντια στους διαδηλωτές, αφήνοντας πίσω πολλούς νεκρούς και εξόρισαν τους ηγέτες της Συμμαχίας. Τον Μάρτιο του 1936, ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις μεταξύ των γαλλικών αρχών και της Εθνικής Συμμαχίας που οδήγησαν στην υπογραφή της Γαλλο-Συριακής Συνθήκης Ανεξαρτησίας.

Ιδεολογικά μιλώντας, η συριακή ελίτ είχε αρχίσει να στρέφεται στον αραβικό εθνικισμό. Τη δεκαετία του 1920, στον απόηχο

της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η ελίτ δεν είχε κάνει ακόμα διαχωρισμό μεταξύ Αραβικού (διεθνικού) και Συριακού (εδαφικού) εθνικισμού, ούτε συνηγορούσε υπέρ του ενός ή του άλλου, καθώς τα κυριότερα πολιτικά συμφέροντα των μελών της βρίσκονταν στη διατήρηση της θέσης τους ως μεσολαβητών ανάμεσα στις γαλλικές αρχές και τη συριακή κοινωνία (Mufti, 1996: 45). Η Εθνική Συμμαχία, ένα πρώιμο κόμμα εθνικιστικών συμφερόντων, είχε απορρίψει ενεργά τα ενωτικά σχέδια των Αράβων, αρχικά παραιτούμενη από κάθε αξίωση στον Λίβανο και, στη συνέχεια, απορρίπτοντας τα ενωτικά διαβήματα του Χασεμιτικού Ιράκ και της Υπεριορδανίας (Mufti, 1996). Η ελίτ που είχε τον έλεγχο της πολιτικής πελαγοδρομούσε μεταξύ της γαλλικής επικυριαρχίας και της συριακής κοινωνίας όπου η δεύτερη επηρεαζόταν όλο και περισσότερο από τον εθνικισμό και τη δυναμική της πολιτικής των μαζών.

Έως το 1946, η γαλλική κατοχή στη Συρία είχε τελειώσει και η ελίτ της Εθνικής Συμμαχίας είχε αναλάβει τον έλεγχο. Η Συμμαχία, όμως, διασπάστηκε ταχύτατα σε διάφορες παρατάξεις —το Εθνικό Κόμμα (με βάση τη Δαμασκό), το Δημοκρατικό Κόμμα (με βάση τη Δαμασκό) και το Κόμμα του Λαού (με βάση το Χαλέπι)— που εκπροσωπούσαν συμφέροντα της ελίτ. Μαζί με τα κατάρτοιπα της Εθνικής Συμμαχίας, το Κομμουνιστικό Κόμμα, η Μουσουλμανική Αδελφότητα και το Κόμμα Νεολαίας, ήταν όλα σε δράση και ο ιδεολογικός τους προσανατολισμός ήταν αντίθετος προς τον αραβικό εθνικισμό. Τέλος, το Συριακό Σοσιαλιστικό Εθνικιστικό Κόμμα (Syrian Socialist Nationalist Party, SSNP) και το Κόμμα Μπάαθ αντιπροσώπευαν διεθνικά ιδεολογικά συμφέροντα, με το Συριακό Σοσιαλιστικό Εθνικιστικό Κόμμα να συνηγορεί υπέρ της ενσωμάτωσης της Συρίας σε μια μεγαλύτερη συριακή πολιτική οντότητα που θα συμπεριελάμβανε το Ιράκ, τον Λίβανο, την Παλαιστίνη και την Ιορδανία και το Κόμμα Μπάαθ να συντάσσεται με τον αραβικό εθνικισμό.

Από την ανεξαρτησία στην Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία

Η περίοδος μετά την ανεξαρτησία ήταν μια εποχή απίστευτης πολιτικής αστάθειας. Η διάσπαση της πολιτικής ελίτ και η αναταραχή από τα πολιτικά κόμματα που αντιστρατεύονταν την άρχουσα ελίτ, δυσκόλεψαν τη διακυβέρνηση του νέου κράτους και την επέκταση των πολιτικών του θεσμών. Η απώλεια της Παλαιστίνης το 1948 από τις δυνάμεις των Σιωνιστών είχε μεγάλο αντίκτυπο στη ριζοσπαστικοποίηση της πολιτικής της Συρίας, ειδικότερα για τους εθνικιστές. Στο μεταξύ, η παλαιά ελίτ είχε κατακερματιστεί και βρισκόταν σε πολιτική παρακμή την ώρα που τα νέα κόμματα απολάμβαναν τη στήριξη των μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού. Δεν μπορούσαν, όμως, να επηρεάσουν την κατανομή εξουσίας στην κοινωνία. Δεν είχαν αναπτύξει τα δίκτυα διανομής και πελατειακών σχέσεων που διέθετε η ελίτ, γεγονός που της επέτρεπε να διατηρεί τη στήριξη των αστικών αλλά και των αγροτικών περιοχών. Στη συνέχεια, προέκυψε ένταση μεταξύ των ελίτ που κυβερνούσαν τη χώρα και χειριζόνταν τα πολιτικά συμφέροντα, τις απαιτήσεις και τον ιδεολογικό προσανατολισμό του μεγαλύτερου μέρους της κοινωνίας. Τέτοιες εντάσεις οδήγησαν σε διαφορετικές μορφές πολιτικής διαμαρτυρίας και, με αξιοσημείωτη συχνότητα, σε πραξικοπήματα.

Η δεκαετία του 1950 υπήρξε μια περίοδος έντονης πολιτικής αντιπαράθεσης εντός της Συρίας, έκφρασης διαφορετικών πολιτικών συμφερόντων και ριζοσπαστικοποίησης της πολιτικής της χώρας. Ο πολιτικός συνασπισμός της ελίτ που είχε στηρίξει τη Συρία από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έως τη γαλλική Εντολή είχε αρχίσει να καταρρέει και να αντικαθίσταται από ευρύτερους πολιτικούς συνασπισμούς που εξέφραζαν τα ποικίλα συμφέροντα της Συρίας: κατοίκους αγροτικών περιοχών, τη μεσαία τάξη της χώρας, εθνικιστές του παναραβισμού κ.λπ. Η ανάπτυξη των κρατικών θεσμών δημιούργησε διαφορετικά κέντρα εξουσίας πέρα από τους θεσμούς που τελούσαν υπό τον έλεγχο της ελίτ και έχουμε την εμφάνιση του στρατού και της γρα-

φειοκρατίας ως δύο σημαντικών σημείων πολιτικού ελέγχου χωρίς δεσμεύσεις με την ελίτ. Ο στρατός ειδικότερα, ύστερα από μια σειρά εκκαθαρίσεων αξιωματικών από οπαδούς του Αντίμπ Σι-σακλί (προέδρου της Συρίας μεταξύ 1953 και 1954), ήταν υπό την κυριαρχία Μπααθικών αξιωματικών.

Η επίδραση του Μπααθισμού δεν περιορίστηκε στον στρατό, αλλά επεκτάθηκε στην κυβέρνηση, το Κοινοβούλιο και πολλούς Σύρους πολίτες, δίνοντας στο κόμμα φοβερή δύναμη στο νέο πολιτικό τοπίο της χώρας. Η άνοδος του αραβικού εθνικισμού στους κατοίκους της Συρίας είχε ομοίως ωφελήσει το Κόμμα Μπάαθ. Η άνοδος της πολιτικής των μαζών και ο αραβικός εθνικισμός τη δεκαετία του 1950 διαμορφώθηκαν και από την προαγωγή των οικονομικών συμφερόντων πέραν αυτών της παραδοσιακής ελίτ. Το Κόμμα Μπάαθ και άλλοι είχαν υιοθετήσει προοδευτικές κοινωνικές και οικονομικές πολιτικές που αντανακλούσαν τη βάση των υποστηρικτών τους. Αυτό ίσχυσε ιδιαίτερα με την προώθηση μιας συνολικής αγροτικής μεταρρύθμισης και άλλων πολιτικών γραμμών που επεδίωκαν να συντρίψουν την οικονομική μέγγενη της ελίτ.

Στο προσκήνιο της ανόδου της αγροτικής πολιτικής κατά την περίοδο αυτή ήταν ο Ακράμ αλ-Χουρανί, ο οποίος είχε αρχίσει να ασχολείται με την πολιτική από τη δεκαετία του 1930. Ο αλ-Χουρανί καταγόταν από τη Χάμα, μια περιοχή φεουδαρχικών πρακτικών όπου η γαιοκτητική ελίτ παρέμενε ισχυρή. Ως εξέχουσα πολιτική προσωπικότητα των δεκαετιών του 1940 και 1950, ο αλ-Χουρανί ήταν αφοσιωμένος υποστηρικτής της αγροτικής μεταρρύθμισης με στόχο την κάμψη της ισχύος της ελίτ των γαιοκτημόνων. Οι εκκλήσεις του για μεταρρυθμίσεις τον έκαναν ιδιαίτερα δημοφιλή στον αγροτικό κόσμο της Συρίας. Έως το 1950, ο αλ-Χουρανί είχε ιδρύσει το Αραβικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (Arab Socialist Party, ASP) και πήρε τα εύσημα για την κινητοποίηση της συριακής αγροτικής κοινωνίας εναντίον της παλαιάς τάξης πραγμάτων (Batatu, 1999: 370). Η επιρροή του στο Κόμμα Μπάαθ δεν οφειλόταν μόνο στην υποστήριξη της αγροτικής πολιτικής. Στον απόηχο της εξορίας του στις αρχές της δεκαετίας του 1950 μετά την απαγόρευση του Αραβικού Σοσιαλιστικού Κόμματος,

ο αλ-Χουρανί συμφώνησε στη συγχώνευση του Αραβικού Σοσιαλιστικού Κόμματος με το αραβικό Κόμμα Μπάαθ υπό την ηγεσία δύο εκ των ιδρυτών του κόμματος και ιδεολόγων, Μισέλ Αφλάκ και Σαλάχ αλ-Ντιν αλ-Μπίταρ (αυτό το ενοποιημένο κόμμα, που μετονομάστηκε σε Αραβικό Σοσιαλιστικό Κόμμα Μπάαθ, διαλύθηκε από την Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία το 1958).

Παρά τη συνένωση των δύο κομμάτων, το πλουραλιστικό πολιτικό τοπίο είχε οδηγήσει στη φατριοποίηση της πολιτικής ζωής και των κρατικών θεσμών. Το ίδιο είχε συμβεί και στον στρατό και οι διαφωνίες μεταξύ προοδευτικών και συντηρητικών οδήγησαν στην παράλυση του κράτους. Στο πλαίσιο αυτό, πολλοί πολιτικοί αρχηγοί, συμπεριλαμβανομένων και αυτών του Κόμματος Μπάαθ, είχαν αρχίσει να συνηγορούν ανοιχτά υπέρ της πολιτικής ένωσης με την Αίγυπτο ως μέσο σταθεροποίησης της χώρας. Ο Αιγύπτιος πρόεδρος Γιαμάλ Άμπντελ Νάσερ αποδέχτηκε απρόθυμα την ένωση αλλά μόνον υπό όρους που θα οριοθετούσαν αποτελεσματικά τις συριακές πολιτικές κινητοποιήσεις και θα απέτρεπαν τη ριζοσπαστικοποίηση. Για τον σκοπό αυτό, ο Νάσερ είχε θέσει σκληρούς όρους στη Συρία, συμπεριλαμβανομένης της διάλυσης των πολιτικών κομμάτων και της συγκέντρωσης όλης της συνταγματικής εξουσίας υπό την προεδρία του. Επιπλέον, οι Αιγύπτιοι αξιωματούχοι είχαν επιβάλει στη Συρία ένα ριζοσπαστικό σχέδιο εθνικοποιήσεων όπου το κράτος θα ήταν άμεσα υπεύθυνο για τη συσσώρευση κεφαλαίου παράλληλα με την αναδιάρθρωση του ιδιωτικού εμπορικού και βιομηχανικού τομέα (Heydemann, 1999: 106). Αυτό το σχέδιο ακολουθήθηκε με την επιβολή μιας σειράς περιορισμών στην επιχειρηματική ελίτ της Συρίας με στόχο τη διάλυση των κοινωνικών και οικονομικών δικτύων που αποτελούσαν το θεμέλιο της δύναμής τους. Η πολιτική του Νάσερ και η οικονομική αναδιάρθρωση της Συρίας στη διάρκεια αυτής της περιόδου θα επηρέαζε βαθιά την εξέλιξη του συριακού κράτους.

Η νέα Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία ανακηρύχθηκε το 1958 σε μια προσπάθεια εδραίωσης των πολιτικών θεσμών της Συρίας και τερματισμού της αστάθειας. Οι ηγέτες του Μπάαθ πήραν υψηλές θέσεις στη νέα διακυβέρνηση αλλά πολλοί αξιωματικοί του στρατού είχαν μεταταθεί στην Αίγυπτο και είχαν αντικατασταθεί

από αιγυπτιακό προσωπικό. Ο Νάσερ αντιμετώπιζε το Κόμμα Μπάαθ με μεγάλη καχυποψία και είχε επιδιώξει ενεργά να υποτάξει την ηγεσία του στη δική του εξουσία, παρά την επιμονή των Μπααθιστών στην ιδέα μιας από κοινού διακυβέρνησης του συριακού τμήματος της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας. Πιέσεις από τον Νάσερ και από το εσωτερικό της Συρίας είχαν σταδιακά αποδυναμώσει το Κόμμα Μπάαθ και είχαν υποχρεώσει πολλούς από τους υποστηρικτές του να μετακινηθούν σε άλλους συνασπισμούς.

Παρόμοια κατάληξη είχαν και άλλα κόμματα καθώς ο Νάσερ είχε αποδεκατίσει το πολιτικό σύστημα αντικαθιστώντας το με μια γραφειοκρατία που είχε την έδρα της στο Κάιρο. Η Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία δεν κατόρθωσε ποτέ να ενσωματώσει στο νέο σύστημα τα κοινωνικά υπόβαθρα και τις βάσεις των μεγαλύτερων πολιτικών κομμάτων της Συρίας. Έτσι, δεν μπόρεσε να αποκτήσει τη δική της κοινωνική βάση με την οποία θα μπορούσε να κυβερνήσει. Παρά το γεγονός αυτό, προχώρησε σε ριζικές μεταρρυθμίσεις στη Συρία, ειδικά στην πολιτική γη, μέσω την οποίας έδωσε κλήρους γης στους κατοίκους της υπαίθρου — ένα μεγάλο χτύπημα για την ελίτ των γαιοκτημόνων. Μια περαιτέρω παρακαταθήκη της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας υπήρξε ο αυταρχισμός των θεσμών και των δομών που τέθηκαν σε ισχύ και εφαρμόστηκαν σε όλη τη διάρκεια της περιόδου, μετά το 1961 (Heydemann, 1999). Ο μετασχηματισμός του κράτους στη διάρκεια της περιόδου της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας όχι μόνον δεν ανακόπηκε στη συνέχεια αλλά, απεναντίας, ενισχύθηκε αμέσως μετά το πραξικόπημα του Κόμματος Μπάαθ το 1963.

Το 1963 και η άνοδος του Κόμματος Μπάαθ

Η αποτυχία της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας έδωσε ώθηση σε έναν μεγάλο μετασχηματισμό στο εσωτερικό του Κόμματος Μπάαθ, που περιελάμβανε αλλαγές στον ιδεολογικό του προσανατολισμό και στην κοινωνική και δογματική σύνθεση των υποστηρικτών του. Όταν ο Νάσερ διέλυσε όλα τα πολιτικά κόμματα

το 1958 ως προϋπόθεση για τη δημιουργία της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας, τα επαρχιακά και εθνικά δίκτυα που συνέδεαν τους ηγέτες του Κόμματος Μπάαθ με τους ακτιβιστές κατέρρευσαν. Μετά το 1961, οι ηγέτες του Μπάαθ υποχρεώθηκαν να διαμορφώσουν εκ νέου τα δίκτυα του κόμματος, αλλά και να διαχειριστούν τις συνέπειες της αποτυχημένης ενοποίησης. Εντούτοις, η αποκατάσταση των δικτύων αποδείχθηκε δύσκολη μέσα σε ένα κλίμα διχασμού των υποστηρικτών του κόμματος, καθώς άλλοι επιθυμούσαν την επανένωση με την Αίγυπτο και άλλοι όχι.

Αφενός, πολλοί ηγέτες του Μπάαθ, συμπεριλαμβανομένου του συνιδρυτή του κόμματος Μισέλ Αφλάκ, είχαν υποστηρίξει την ιδέα ενός ομοσπονδιακού μοντέλου επανένωσης με την Αίγυπτο. Όσοι συμφωνούσαν πίστευαν έντονα σε μια αραβική ένωση και απέδιδαν την αποτυχία της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας στη μη δημοκρατική δομή της και όχι στα ιδεώδη του παναραβισμού και της ενότητας. Οι ενωτικοί ήταν σε μεγάλο ποσοστό μέλη της αστικής σουνιτικής μεσαίας τάξης και είχαν στηρίξει τον Μπααθισμό ως υπέρμαχοι του αραβικού εθνικισμού. Είχαν ιδεολογικές ομοιότητες με τους νασεριούς και παρέμεναν πιστοί στα ιδεώδη της νασερικής Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας. Ακολουθήθηκαν και από άλλα τμήματα της μεσαίας και κατώτερης τάξης που είχαν επίσης υποστηρίξει τον Μπααθισμό για τα παναραβικά ιδεώδη και την ηγεμονία του αλλά είχαν εγκαταλείψει το κόμμα μετά τη διάλυσή του ή είχαν αμφισβητήσει την επιστασία της αραβικής ενότητας μετά την κατάρρευση της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας. Οι υπέρμαχοι της ένωσης ήταν περισσότερο αφοσιωμένοι στα ιδεώδη του εθνικισμού από ό,τι στο ίδιο το κόμμα.

Αφετέρου, οι αντι-ενωτικοί, αν και παρέμεναν αφοσιωμένοι στον αραβικό εθνικισμό, εξακολουθούσαν να είναι πιστοί στο κόμμα και να επιθυμούν την αποκατάσταση των, προ του 1950, δικτύων του Μπάαθ. Αυτοί οι ακτιβιστές προέρχονταν κυρίως από αγροτικές περιοχές, πιο συγκεκριμένα από την Ντάρρα, το Ντίερ αλ Ζορ και τη Λαττάκεια, και ήταν οργανωμένοι γύρω από τις τοπικές οργανώσεις του κόμματος. Επίσης, κάποιοι μπααθικοί αξιωματικοί του στρατού που είχαν αποστρατευθεί μετά τη δημιουργία της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας και οι οποίοι, στη

συντριπτική τους πλειονότητα, προέρχονταν από τις μειονοτικές κοινότητες των Αλαουιτών, των Δρούζων και των Ισμαηλιτών, υιοθέτησαν τη στάση της αντιπολίτευσης έναντι της επανένωσης. Μια «στρατιωτική επιτροπή», αποτελούμενη από τους Μοχάμεντ Ομράν, Χαφέζ αλ-Άσαντ, Άμπντ αλ-Καρίμ αλ-Τζάντι και Σαλάχ Τζεντίντ, σχηματίστηκε με στόχο τον μετασχηματισμό του κόμματος και την αύξηση του πολιτικού ρόλου των ενόπλων δυνάμεων. Μαζί με τους ακτιβιστές της υπαίθρου, η στρατιωτική επιτροπή και άλλοι αντι-ενωτικοί αξιωματικοί συντάχθηκαν εναντίον της συντηρητικής πτέρυγας του Κόμματος Μπάαθ και της ηγεσίας του πριν από την Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία, την οποία κατηγόρησαν για τη διάλυση του κόμματος και την αποτυχία της ένωσης.

Δύο ακόμα μεγάλοι μετασχηματισμοί που έλαβαν χώρα στη διάρκεια αυτής της περιόδου θα είχαν μείζονες επιπτώσεις για το κόμμα και το μέλλον της Συρίας. Πρώτον, οι αντι-ενωτικοί είχαν απομακρυνθεί ιδεολογικά από την παραδοσιακή μπααθιστική αντιπολίτευση και είχαν στραφεί προς την ταξική πάλη: αυτοί κινήθηκαν προς τον μαρξισμό. Ορισμένοι ηγέτες του Μπάαθ άρχισαν να ασπάζονται ανοιχτά τον σοσιαλισμό, γεγονός που ενεργοποίησε μια διαδικασία ριζοσπαστικοποίησης του κόμματος και έκανε πιο έντονο τον διαχωρισμό του από στοιχεία που το χαρακτήριζαν την εποχή πριν την ένωση. Επιπλέον, η εμφάνιση μιας νέας γενιάς μαρξιστών ακτιβιστών οδήγησε στην απόρριψη της επίσημης ένωσης ως μέσου για την αραβική ενοποίηση. Αντίθετα, θεωρήθηκε ως στόχος η μαζική πολιτική κινητοποίηση και η κοινωνική επανάσταση. Γι' αυτή τη γενιά, ο αραβικός εθνικισμός ήταν δευτερεύων και υποδεέστερος των στόχων του σοσιαλισμού. Η αραβική ενοποίηση θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο μέσω μιας μαζικής σοσιαλιστικής επανάστασης και όχι μέσω των συντηρητικών, μεταρρυθμιστικών προσεγγίσεων που είχε υιοθετήσει ο Αφλάκ και οι άλλοι υπέρμαχοι της ένωσης εντός του κόμματος. Δεύτερον, παράλληλα με τη ριζοσπαστικοποίηση του Κόμματος Μπάαθ, έλαβε χώρα και η εμφάνιση μιας μειοψηφικής ηγεσίας. Στις επαρχίες και μεταξύ των αξιωματικών του στρατού, η καινούργια, νεότερη γενιά μπααθιστών ακτιβιστών προερχόταν σε

συντριπτικό βαθμό από τις πολυάριθμες μειονοτικές κοινότητες της Συρίας και κυρίως από την κοινότητα των Αλαουιτών. Επιπλέον, το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο αυτών των ακτιβιστών ήταν κατά κύριο λόγο αγροτικό, οδηγώντας, έτσι, στην ανασύνθεση μιας πρωταρχικά αγροτικής και μειονοτικής στη σύνθεσή της, ηγεσίας του Κόμματος Μπάαθ.

Την παραμονή του πραξικοπήματος του 1963 δεν υπήρχε καμία ιδεολογική συνάφεια ή συνέπεια στην ηγεσία του Κόμματος Μπάαθ. Αντιθέτως, το Κόμμα είχε διασπαστεί κοινωνικά και ιδεολογικά, με τους ενωτικούς να προέρχονται κυρίως από τις μεσαίες τάξεις των Σουνιτών που είχαν υιοθετήσει πιο συντηρητικές, μεταρρυθμιστικές θέσεις και τους σοσιαλιστές αντι-ενωτικούς, που γίνονταν όλο και πιο ριζοσπαστικοί και προέρχονταν από τα αγροτικά και μειονοτικά τμήματα της συριακής κοινωνίας. Υπό αυτές τις συνθήκες κομματικού φατριασμού, ο Hinnebusch δικαίως υποστηρίζει πως «είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς μια πιο δυσόιωνη χρονική στιγμή για την ανάληψη εξουσίας από ένα κόμμα» (Hinnebusch, 1990: 166). Ωστόσο, ο κατακερματισμός σε ιδεολογικό και κομματικό επίπεδο δεν εμπόδισε τους αξιωματικούς του στρατού να οργανωθούν και να πάρουν την εξουσία. Εντελώς αποκομμένοι από τις βάσεις του κόμματος και ελλείπει κάθε μορφής εθνικού χαρακτήρα ή μαζικής κοινωνικής κινητοποίησης, οι στρατιωτικοί κατέλαβαν την εξουσία με ένα αναίμακτο πραξικόπημα στις 8 Μαρτίου του 1963.

Οι περιστάσεις πριν από το πραξικόπημα είχαν οδηγήσει σε μια συμμαχία δυσπιστίας μεταξύ κομματικών στελεχών και Μπααθιστών στρατιωτικών που κατά τα άλλα ανήκαν σε αντίθετες πλευρές ως προς το ζήτημα της επανένωσης. Η κατάληψη της εξουσίας από το Κόμμα Μπάαθ στο Ιράκ τον Φεβρουάριο του 1963 αποτέλεσε μεγάλο καταλύτη, συνέβαλε όμως και το γενικότερο κλίμα πολιτικού αδιεξόδου και παράλυσης του καθεστώτος. Σχεδόν αμέσως μετά το πραξικόπημα, ακολούθησαν διαξιφισμοί στο εσωτερικό του νέου μπααθικού καθεστώτος, το οποίο χαρακτήριζε περισσότερο ο φατριασμός παρά η συνάφεια. Η φατριοποίηση και οι εσωτερικές διαμάχες οδήγησαν σε ένα κλίμα πολιτικής σύγχυσης και αποδιοργάνωσης. Τελικά, όμως, έπειτα από μερι-

κούς μήνες, το καθεστώς Μπάαθ απαλλάχθηκε από την πλειοψηφία των νασερικών και η ηγεσία του αντιπροσώπευε ένα σώμα αγροτικών και μειονοτικών στελεχών.

Ο αγροτικός-μειονοτικός χαρακτήρας θα διαμόρφωνε θεμελιωδώς τη δομή και ταυτότητα του καθεστώτος Μπάαθ για δεκαετίες (Batatu, 1999). Το αναθεωρημένο πρότυπο παναραβισμού του Κόμματος υποστήριζε ότι ο δρόμος προς την ενότητα δεν μπορούσε να επιτευχθεί μέσω επίσημης ένωσης και ότι, αντίθετα, η αραβική ενότητα θα προερχόταν μέσα από τη μαζική πολιτική κινητοποίηση και την κοινωνική επανάσταση. Ενωμένοι, αγροτικές ομάδες ακτιβιστών και αξιωματικοί του στρατού, είχαν ανασυνθέσει το κόμμα, αφοσιωμένοι στον ριζοσπαστικό σοσιαλισμό και στο ζέπλυμα της ντροπής για τη διάλυση της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας. Αυτό που συνέβη στη διάρκεια αυτής της περιόδου ήταν μια διαδικασία που ονομάζεται «αγροτικοποίηση» του στρατού, του Κόμματος Μπάαθ και της κρατικής γραφειοκρατίας.

Η ανάληψη της εξουσίας από το Κόμμα Μπάαθ το 1963 με ένα αναίμακτο πραξικόπημα από τη στρατιωτική επιτροπή του στις 8 Μαρτίου, θα οδηγούσε τελικά τη Συρία σε μια περίοδο πολιτικής σταθερότητας. Η αναταραχή και το χάος της μετα-αποικιακής περιόδου έδωσε τη θέση της στο μπααθικό μοντέλο αυταρχισμού-λαϊκισμού, που επιδίωξε να «εδραιώσει την εξουσία ενός ισχυρού κράτους, ανεξάρτητου από κυρίαρχες τάξεις και ξένες δυνάμεις, που να κινείται σε μια νέα τροχιά οικονομικής ανάπτυξης με στόχο την άμβλυνση της εξάρτησης και την υποταγή των καπιταλιστικών δυνάμεων στους σκοπούς του λαϊκισμού» (Hinnebusch, 1990: 2). Στα πρώτα του χρόνια, το καθεστώς Μπάαθ ακολούθησε μια πολιτική ριζικού κοινωνικού μετασχηματισμού που θα επιτυγχανόταν με την αντιμετώπιση και την καταστολή των κοινωνικών δυνάμεων που υποστήριζαν την πρότερη κοινωνική δομή. Έτσι, οι Μπααθιστές άντλησαν τη νομιμοποίησή τους εν μέρει από την ικανότητά τους να οργανώνουν και να κινητοποιούν τις περιθωριακές τάξεις (π.χ. χωρικοί) και στη συνέχεια να τις εντάσσουν σε ένα πολιτικό πρόγραμμα που στόχευε να εξαφανίσει τα ίχνη της παλαιάς κοινωνικής τάξης και να δημιουργήσει μια νέα, ευρεία βάση κοινωνικής στήριξης της νέας πολι-

τικής πραγματικότητας (Batatu, 1999). Για το καθεστώς Μπάαθ, λοιπόν, οι ρίζες της κοινωνικής του βάσης και οι κοινωνικές δυνάμεις που εντάχθηκαν στην πολιτική του, παίζουν βασικό ρόλο στην κατανόηση της ανόδου και της εδραίωσής του καθώς και των στρατηγικών που χρησιμοποίησε προκειμένου να κρατηθεί στην εξουσία.

Την εποχή που το Κόμμα Μπάαθ ήρθε στην εξουσία το 1963, ήταν ένα κόμμα εντελώς διαφορετικό από αυτό της περιόδου της γαλλικής Εντολής. Η περίοδος της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας είχε ενεργοποιήσει μια ιδεολογική μεταβολή του κόμματος και είχε αναδιοργανώσει την κοινωνική του βάση. Το κόμμα είχε προκύψει από τη φάση της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας, με πολλές ιδεολογικές συνιστώσες που διεκδικούσαν τον έλεγχο. Τελικά, επικράτησαν οι πιο ριζοσπαστικές συνιστώσες, οι οποίες δημιούργησαν ένα προσχέδιο της συριακής κοινωνίας που είχε τις ρίζες του σε συγκεκριμένες ιδέες για τον σοσιαλισμό — κάτι που, ως κυβερνητική ιδεολογία, ενδιέφερε τη νέα ηγεσία πολύ περισσότερο από ό,τι ο παναραβισμός.

Το πραξικόπημα των Μπααθιστών

Μετά την ανάληψη της εξουσίας, οι ριζοσπάστες αξιωματικοί είχαν απαλλάξει τον στρατό από τους νασερικούς αξιωματικούς και είχαν πάρει τον πλήρη έλεγχο του κόμματος. Αυτό οδήγησε σε μια σταδιακή εκκαθάριση των μελών του κόμματος που δεν συμφωνούσαν με το όραμα της ριζικής αναδιάρθρωσης της κοινωνίας ή που ήταν πιστοί σε άλλα παρακλάδια του κόμματος. Εκτός από τη σύγκρουση στο εσωτερικό του κόμματος, οι Μπααθιστές έπρεπε να απορροφήσουν την εναντίωση της συριακής κοινωνίας, κυρίως τα κατάλοιπα των συντηρητικών κομμάτων που διαφωνούσαν με τη νέα σοσιαλιστική πολιτική. Εκείνη την εποχή, η πρόκληση για την ηγεσία του Κόμματος Μπάαθ ήταν η εδραίωση της πολιτικής εξουσίας. Ο χρόνος όμως έδειξε ότι υπήρχε μια εσωτερική πρόκληση που θα έπρεπε να επιλυθεί προτού εδραιωθεί η πολιτική εξουσία του νέου κόμματος.